dr hab. Wojciech Filipkowski, prof. UwB
Katedra Prawa Karnego i Kryminologii
Pracownia Kryminalistyki
Wydział Prawa
Uniwersytet w Białymstoku

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Polińskiej
pt. „Nagość. Studium prawne ze szczególną perspektywą polskiego prawa karnego"

Przedstawioną do oceny rozprawę doktorską mgr Aleksandry Polińskiej oceniam pozytywnie. W związku z tym, może ona stanowić podstawę podejmowania dalszych procedur w jej przewodzie doktorskim.

I. Ocena wyboru tematu rozprawy doktorskiej

Należy docenić trafność wyboru przedmiotu prowadzonych badań. W ramach Wstępu swojej rozprawy Doktorantka w sposób przekonywujący przedstawiła uzasadnienie dla wyboru tematu swoich rozważań naukowych.

W chwili obecnej mamy do czynienia z licznymi przykładami upubliczniania w zasadzie każdej sfery życia, nawet tych intymnych, które do niedawna w społecznym odbiorze były zastrzeżone dla nielicznych, najbliższych osób. Zmiany społeczne związane z postępującą liberalizacją zasad, zwyczajów i norm dotyka także sfery prywatności. Z jednaj strony, są osoby, które chętnie pokazywać swoją intymność dla osiągnięcia korzyści osobistych lub majątkowych. Z drugiej strony, są osoby chętne ją oglądać, czy może należałoby użyć słowa podglądać, co prowadzi rozważania ku znanym zaburzeniom osobowości związanych z seksualnością. Czy w ten sposób stajemy się społeczeństwem składającym się z ekshibicjonistów i podglądaczy? Czy ocena tego typu zachowań traci swój pejoratywny charakter?

Dlatego też koniecznym wydaje się określenie *status quo* regulacji prawnych, ich uporządkowania oraz zaproponowania ewentualnych zmian prawnych. Chodzi o regulacje dotykające najbardziej intymnego obszaru życia związanego z cielesnością człowieka, też często łączonego lub wręcz utożsamianego z jego seksualnością. Doktorantka słusznie i trafnie zwraca uwagę, że obecny rozwój liberalnego społeczeństwa pozwala na wyodrębnienie „prawa do nagości" i „prawa od nagości" (a w zasadzie ochrony przed nagością). Bardzo dobrze ilustruje to cytat z A de Tocqueville, że „wolność człowieka kończy się tam, gdzie zaczyna wolność drugiego człowieka". Jednocześnie są to kwestie delikatne i trudne do regulacji poprzez system prawny, który w dużej mierze będzie musiał w mniejszym lub większym stopniu ulegać nowym procesom społecznym lub utrzymywać dotychczasowe, tradycyjnej lub konserwatywne nastawienie o nagości. Może to prowadzić do napięć w poszczególnych jego grupach lub w społeczeństwie jako całości.

Już teraz należy zauważyć, iż Doktorantka bardzo sprawnie porusza się w meandrach problemów prawnych powiązanych z nagością. W zasadzie mamy przedstawiony współczesny stan całego spektrum zjawisk powiązanych z tym dobrem prawnym – jako przedmiotem ochrony, jak i zamachu.

Należy podkreślić, iż problem prawny nagości (jej ochrony i zamachu na nią) nie jest tematem nowym. Wydawałoby się, że mamy w literaturze wiele opublikowanych przez przestrzeni lat opracowań prawniczych na ten temat. Jednakże to, co wydaje się odróżniać niniejszą recenzowaną rozprawę od nich, to umiejętne wyodrębnienie nagości z kontekstu seksualnego i rozważań nad wolnością podejmowania zachowań seksualnych przez człowieka. Doktorantka nie pomija tych związków, ale nie skupia się na nich, prezentując całe spektrum problemów, w tym także wynikających chociażby ze świadczenia usług medycznych, wykonywania czynności procesowych, wykonywania kary pozbawienia wolności. W tym należałoby upatrywać wyjątkowości niniejszej rozprawy.

Prowadzone rozważania mają charakter wieloaspektowy. Odnoszą się one do różnych gałęzi prawa oraz nie pomijają aspektów filozoficznych i etycznych. W ten sposób Doktorantka daje nam zaktualizowany i uporządkowany opis zjawiska (dlatego też w tytule rozprawy użyto wyrazu studium) z perspektywy prawnej.

Tym samym wszystkie wymienione powyżej argumenty uzasadniają podjęcie się przez Doktorantkę opracowania tego tematu w formie rozprawy doktorskiej. Należy także podkreślić, iż przedstawiona do recenzji rozprawa stanowi wypełnienie luki w polskim piśmiennictwie naukowym w opisanym obszarze badawczym.

II. Ocena warsztatu badawczego

Ocena w tym zakresie zostanie dokonana w odniesieniu do warstwy teoretycznej rozprawy, która ma w zasadzie charakter dominujący. Przeprowadzona analiza dotyczyła poprawności przebiegu procesu badawczego (tj. trafności zauważonych problemów i postawionych hipotez, doboru, celowości i przydatności zastosowanych metod oraz ich przeprowadzenia) wraz z omówieniem ich wyników.

Doktorantka zawarła rozważania metodologiczny dotyczące swojej rozprawy we Wstępie. Możemy z niego dowiedzieć się, iż przedmiotem rozprawy uczyniono nagość w kontekście prawnym. Natomiast sam tytuł rozprawy wskazuje na jego ujęcie prawne z dominującym znaczeniem prawa karnego. Należy potwierdzić ten fakt na podstawie lektury rozprawy.

We Wstępie, który zawiera założenia prowadzonych badań teoretycznych. Doktorantka wskazała stosunkowo wielowątkowy cel swojej dysertacji: „ukazanie nagości człowieka będącej jego dobrem osobistym w kontekście przepisów prawa, w szczególności polskiego prawa karnego poprzez analizę aktualnych, ale też w niezbędnym zakresie obowiązujących wcześniej, przepisów prawnych, które wprost albo pośrednio dotyczą tej sfery życia ludzi". Dodatkowo wyróżnione zostały dwa cele szczegółowe: „poznanie, na ile przepisy te w wystarczającym zakresie chronią prawo 'do' nagości jednych a z drugiej strony poręczają ochronę 'od' nagości drugich" oraz „ustalenie czy obowiązujące przepisy prawne dotyczące nagości tworzą w miarę spójny konglomerat, czy też są one na tyle rozproszone, że ich poznanie i praktyczne wykorzystywanie wiązać się musi z pewnymi, czasami poważnymi, trudnościami".

W tej mierze należałoby wykazać się większą przejrzystością i skrótowością w kreowaniu celów badawczych. Powinny one mieć charakter bardziej ogólny. Nie powinny wręcz sugerować weryfikacji jakiś z góry powziętych tez, czy zastosowanych metod badawczych. Dlatego też na tym etapie przedstawiania założeń metodologicznych cel główny powinien brzmieć: poddanie analizie regulacje nagości człowieka jako jego dobra osobistego w kontekście przepisów prawa, w szczególności polskiego prawa karnego. Ma on charakter opisowy. Celami szczegółowymi natomiast powinny być: zbadanie, na ile obowiązujące przepisy są wystarczające dla ochrony tego dobra prawnego (cel diagnostyczny) oraz ocena spójności systemu prawnego regulującego postępowanie z tym dobrem prawnym (cel eksploracyjny).

Doktorantka nie precyzuje podstawowe problemu badawczego, za to rozprawa zawiera 11 problemów szczegółowych nawiązujących bezpośrednio do celu głównego oraz celów szczegółowych. Opis założeń powinien być wyczerpujący, aby nie było wątpliwości, w jakim zakresie prowadzone badania mieszczą się opisanych wcześniej celach badawczych. Także użycie zwrotu „w szczególności" jest zbędne, gdyż rodzi się od razu pytanie: czy jest ich więcej? Czy nie zostały one wyartykułowane wprost?

1. Czym jest nagość, jak należy ją rozumieć?
2. Jak zmieniało się podejście społeczeństwa do nagości na przestrzeni kolejnych epok?
3. Jakie jest współcześnie podejście do nagości?
4. Jakie zachowania, których przedmiotem jest ekspozycja nagości są *de lege lata* karalne?
5. W jaki sposób należy oceniać dobrowolne prezentowanie oraz oglądanie nagości, w tym naturyzm, topless, oglądanie pornografii i inne?
6. Jak uregulowana jest nagość przy okazji poddawania się czynnościom leczniczym i estetycznym, jak też orzeczniczym?
7. Jakie jest podejście do nagości w trakcie realizacji czynności w postępowaniu karnym i karnym wykonawczym?
8. Jak daleko idące są uprawnienia rodziców wobec dzieci do eksponowania i utrwalania ich nagości?
9. Czy karmienie piersią w miejscach publicznych winno być zakazane czy przeciwnie?
10. Czy artystom prezentującym nagość wolno więcej niż przeciętnemu obywatelowi i jak zatem należy oceniać ich zachowania?
11. Na ile konieczne są nowe regulacje prawne dotyczące nagości, a jeśli tak, to w jaką stronę powinny one zmierzać przy ewentualnym wniosku, że aktualne rozwiązania prawne dotyczące nagości są niewystarczające lub nieodpowiadające zmieniającym się oczekiwaniom społecznym dotyczącym nagości?

Problemy badawcze są skonstruowane – na ogół – w sposób prawidłowy i pozwalają na prowadzenie szeroki badań, celem uzyskania na nie odpowiedzi o charakterze naukowym. Zasadą jest jednak, aby zostały one postawione w taki sposób, aby nie można byłoby odpowiedzieć prostym „tak" lub „nie". Zwykle odpowiedź na pytania badawcze jest bardziej skomplikowana.

Doktorantka postawiła jedną tezę główną o dosyć rozbudowanej treść: „nagość jest pewnym stanem człowieka, na którego istnienie wpływ ma zarówno subiektywne odczucie osoby, a więc pewna jej wrażliwość na stopień odsłonięcia jej ciała, jak i ocena obiektywna, tj.

dokonana w oparciu o zwyczajowo przyjęte w danym środowisku zasady i oceny poczucia nagości, jak też wynikające z nich uczucia wstydu, zażenowania i inne".

Ponadto, Doktorantka stawia 8 podstawowych hipotez, które stara się w swoje rozprawie zweryfikować lub sfalsyfikować przy użyciu danych metod badawczych:

1. Wyróżnić można nagość naturalną, dobrowolną, przymusową,
2. Powyższe rozróżnienia muszą implikować różne odniesienia prawne do poszczególnych z nich.
3. Można zauważyć zwiększone natężenie zachowań związanych z ekspozycją nagości w życiu społecznym, wynikające nie tylko z osłabienia reguł przyzwoitości w tym względzie, ale także z rozwoju techniki. Wymaga to ocen prawnych, a być może także nowych przepisów doń się odnoszących.
4. Nagość człowieka wywołuje kontrowersje w zakresie zasadności prawnokarnej ochrony wolności jednostki a zachowania gwarancyjnej funkcji prawa karnego oraz jednak formuły *in dubio pro libertate*.
5. Zachodzi potrzeba dookreślenia standardów doprowadzania do nagości w sytuacjach leczniczych i zachowań przymusowych, w tym w ramach postępowania karnego oraz postępowania karnego wykonawczego.
6. Władza rodzicielska musi podlegać koniecznym i rozsądnym ograniczeniom odnośnie do utrwalania i ekspozycji nagości dzieci.
7. Karmienie piersią jest kwestią obyczajową i nie powinno być regulowane przez przepisy prawa.
8. Przepisy prawne dotyczące nagości jako stanu człowieka w różnych jej wymiarach i sytuacjach istnieją, jednak często jedynie pośrednio odnoszą się do tego zagadnienia, gdyż ocenę prawną, w tym prawnokarną można zaledwie z nich wyinterpretować.

W przypadku formułowania hipotez zwykle zaleca się dążenie do ich prostoty, co wydatnie ułatwia jednoznaczną ocenę ich weryfikacji lub falsyfikacji na podstawie przeprowadzonych badan naukowych. Ponadto, hipotezy powinny bezpośrednio nawiązywać do pytań badawczych, co w recenzowanej rozprawie nie jest takie oczywiste.

Niemniej jednak, tak postawione hipotezy implikują konieczność wykorzystania metod badawczych typowych dla nauk prawnych. Dominujące cele: deskryptywny i eksploracyjny rzutują na właściwy dobór tychże metod i technik badawczych. Doktorantka posługuje się w sprawny sposób metodami typowymi dla nauki prawa, czyli dogmatyczną oraz analizą doktryny prawa. W szczególności należy wymienić analizę aktów prawych, piśmiennictwa,

prawnohistoryczną. Dodatkowo skorzystano z analiza wybranych zasobów Internetu – aczkolwiek brak jest wskazania szczegółowych kryteriów doboru tychże informacji.

Zakończenie jest obszernym zwieńczeniem i podkreśleniem najważniejszych wątków całej rozprawy. Natomiast nie ma wprost uczynionego odniesienia do kwestii weryfikacji poszczególnych postawionych hipotez badawczych. Możemy odnaleźć jedynie sformułowanie, iż Doktorantka „żywi przekonani, że cel te został zrealizowany, jak też, że na postawione pytania badawcze udało się odpowiedzieć oraz że zdołano zweryfikować przyjęte hipotezy badawcze". Należy zgodzić się z Doktorantką, że wszystkie cele zostały osiągnięte przy pomocy przeprowadzonych badań naukowych.

Natomiast, z niejasnych przyczyn w Zakończeniu znalazło się kilka akapitów, które odnoszą się do układu rozprawy. Zrobiono to ponownie, gdyż podobny fragment znajduje się we Wstępie. Przedstawienie struktury rozprawy na początku jest zasadne, gdyż wprowadza czytelnika w zamysł Doktorantki co do technicznego uporządkowania swoich rozważań. W ramach Zakończenia wydaje się to już być zbędnym powtórzeniem.

Mając powyższe na uwadze, oczywiście widoczny jest związek merytoryczny między celami, hipotezami, przeprowadzonymi badaniami oraz wnioskami i postulatami. Powyższe uwagi prowadzą do konkluzji, iż metody i techniki badawcze zostały prawidłowo wybrane i zastosowane w celu weryfikacji lub falsyfikacji postawionych sobie hipotez badawczych. Na koniec należy także docenić prezentację autorskich wniosków i postulatów.

III. Ocena struktury rozprawy doktorskiej

Rozprawa składa się pięciu rozdziałów, Wstępu i Zakończenia, a także Bibliografii i Streszczeń. W rozprawie można stwierdzić dominację rozdziałów II (127 stron) oraz III (99 stron), gdy jednocześnie pozostałe rozdziały mają od 19 do 46 stron. Natomiast sam układ rozdziałów jest logiczny: od kwestii ogólnych po szczegółowe.

We Wstępie rozważania nad założeniami metodologicznymi rozprawy – przedstawione powyżej – nie powinny być przedzielone opisem jej struktury. Na to jest miejsce na jego końcu. Struktura rozprawy powinna odzwierciedlać nie tylko tytuł samej rozprawy, ale także planowane analizy szczegółowych problemów badawczych.

Rozdział I ma charakter wprowadzający. Ma on dwa podstawowe znaczenia dla rozprawy – definiuje nagość jako dobro osobiste człowieka oraz ukazuje analizę historyczną (w tym prawnohistoryczną) podejście do niego. Ma on fundamentalne znaczenie dla prawidłowości prowadzenia dalszych rozważań. Mimo swojego ograniczonego objętościowo

zakresu zawiera dużą porcję informacji. We właściwy sposób ukazuje różne podejścia do nagości na przestrzeni wieków. Co więcej, widoczny jest ten współczesny trend wychodzenia nagości ze sfery tabu i uczynienie z niego współcześnie – jak wydaje się – ważnego elementu kultury, czy też życia społecznego. Pozostaje oceną, czy jest to słuszne podejście z punktu widzenia norm społecznych. Natomiast faktem jest, że prawo nie może tej sytuacji pozostawić bez odpowiedzi. Bardzo dobrze też Doktorantka opanowała rozróżnienie między prywatnością, intymnością a nagością. Natomiast szkoda, że po prezentacji różnych definicji nagości, brak jest jednoznacznego przyjęcia już na początku rozprawy takie zakresu pojęciowego, który będzie wykorzystywany na potrzeby rozprawy. Dopiero w Zakończeniu możemy doszukać się definicji, która Doktorantka aprobuje.

Problem dysproporcji w objętości kolejnych rozdziałów wynika z faktu, iż Doktorantka postanowiła podzielić ogół zjawisk według autorskich kryteriów. Polega on na podziel ich na przypadki karalności ekspozycji i utrwalania nagości, przypadki dobrowolnego prezentowania oraz oglądania/odbioru nagości, czynności lecznicze, estetyczne i orzecznicze, i czwarta grupa to kwestie prowadzenia postepowania karnego i wykonawczego. Należałoby się zastanowić na możliwością innego, bardziej analitycznego podejścia do problemu.

Należałoby dokonać podziału zjawiska jednocześnie według dwóch kryteriów legalności oraz dobrowolności. W ten sposób tworzy się matryca czteroobszarowa. Te obszary to: I - legalne i dobrowolne, II - legalne i przymusowe (brak dobrowolności), III – nielegalne (zabronione przez prawo) i dobrowolne oraz IV – nielegalne i przymusowe. Dodatkowo każde z tych kryteriów można oceniać z punktu widzenia osoby prezentującej nagość (Czy ma do tego prawo? Czy prezentuje nagość dobrowolnie?), jak i odbierającej jej widok (Czy ma do tego prawo? Czy dobrowolnie odbiera nagość?). Bardzo interesujące jest to, jak normy społeczne wpływają na ocenę prawną zachowań, powodują przemieszczanie się zachowań w ramach tej matrycy pomiędzy obszarami. Pomogłoby to w prezentacji ogółu zagadnień np. w nowych czterech rozdziałach.

Atutem pracy jest okoliczność, iż Doktorantka pokazała całe spektrum zachowań, które powinny zostać przedstawione w ramach tak określonego tytułu oraz celów rozprawy.

Rozdział II ukazuje analizy regulacji prawnych, doktryny i orzecznictwa odnośnie do karalności ekspozycji i utrwalania nagości. Należałoby się zastanowić nad kryterium pozwalającym na logiczne ułożenie tych treści w ramach rozdziału. Można byłoby zacząć od wykroczeń i przejść do przestępstw (i to w zależności od ich ciężaru gatunkowego lub zagrożenia karą). Innym kryterium mogłoby być chronione, rodzajowe lub indywidualne dobro prawne lub atakowane prze sprawcę. W tym rozdziale bardzo widoczne jest powiązanie nagości

z seksualnością oraz zakresy regulacji prawnych odnoszących się do tychże dóbr prawnych – obyczajności i wolności seksualnej. Natomiast słusznie rozważania dotyczą: utrwalania i rozpowszechniania nagiego wizerunku drugiej osoby, treści pornograficznych, nieobyczajnego wybryku, ekshibicjonizmu, podglądactwa, a także innych czynów zabronionych. W tym rozdziale szczególnie uwidacznia się warsztat naukowy Doktorantki poprzez drobiazgowość prowadzonych analiz opartych na metodzie dogmatycznej oraz badaniu piśmiennictwa i orzecznictwa.

Rozdział III zawiera analizy prawne dobrowolnego prezentowania i oglądania nagości, które są dozwolone przez prawo albo zabronione tylko w określonych przypadkach. Ciekawie zarysowuje się tutaj konflikt między różnymi dobrami prawnymi oraz interesami poszczególnych osób – prezentujących lub oglądających nagość. Wpływa to na ciekawe i trafne analizy prawne. Doktorantka zawarła tutaj oceny takich zjawisk lub zachowań jak: topless, naturyzm, korzystanie z saun, karmienie piersią, nagość dzieci i wobec dzieci, utrwalanie i przekazywanie własnego nagiego wizerunku drugiej osobie (także z wykorzystaniem Internetu), oglądanie pornografii, a także artystyczny wymiar nagości. Faktycznie współczesne technologie komunikacyjne stają się katalizatorem amplifikującym patologie społeczne powiązane z nagością człowieka. Takimi stosunkowo nowymi zjawiskami są np. sexting oraz sextortion. Wydaje się jednak, iż może za dużo miejsca poświęcono opisowi znaczenia sauny dla zdrowia człowieka (s. 203).

Ostatnie dwa rozdziały poświęcone zostały legalnym przypadkom często wymuszonej okolicznościami lub przepisami prawa nagości po stronie zarówno osób ją prezentujących, jak i odbiorców. Zwłaszcza rozdział IV poświęcony czynnościom leczniczym, estetycznym oraz orzeczniczym należy docenić. Dotyczy on w zasadzie sytuacji, które stosunkowo najczęściej występują współcześnie. Sposób rozwiązania konfliktu między prawem do nagości a potrzebą lub chęcią poddania się tym zabiegom został jasno przedstawiony z punktu widzenia regulacji prawnych.

Rozdział V zawiera kwestie nagości poruszane w kontekście prowadzenia postępowania karnego oraz wykonywania kary pozbawienia wolności. To ten drugi obszar wydaje się mieć o wiele większe znaczenie praktyczne i prawne w porównaniu z pierwszym. Doktorantka przedstawiła problemy prawne związane z zakresem regulacji (lub jej brakiem) nagości w warunkach penitencjarnych. Dodatkowo przytoczyła także przykłady opierając się na własnych doświadczeniach zawodowych w tej mierze. Jako taka nie jest to metoda lub technika badawcza, ale stanowi ciekawą ilustrację zagadnień szczegółowych.

Powyższe rozważania prowadzą do generalnego wniosku, iż Doktorantka ma wiedzę obszarową, którą można ocenić, że jest na wysokim poziomie. Posiada także odpowiednie umiejętności w zakresie prowadzenia wywodu naukowego. Zgłoszone uwagi dotyczące tego aspektu recenzji nie dyskredytują jej naukowego charakteru oraz jej całościowej pozytywnej oceny.

IV. Ocena formalnej strony rozprawy

Sama rozprawa napisana jest językiem poprawnym, naukowym. Jej strona formalna nie budzi istotnych wątpliwości natury technicznej.

W obszernym opracowaniu łatwo przeoczyć literówki. W recenzowanej rozprawy nie są one liczne, ale chociażby ta znajdująca się w tytule Rozdziały IV, w Spisie treści rzuca się w oczy.

Należy także podzielić się uwagą, że w tak obszernym materiale badawczym wraz z jego opisem i wnioskami nietrudno jest się trochę zagubić. Należałoby jednak technicznie i redakcyjnie podzielić na tekst rozważań na bardziej szczegółowe jednostki techniczne, a nie jedynie paragrafy w rozdziałach.

Mamy do czynienia z ogromny zasobem pozycji bibliograficznych wykorzystanych przy pisaniu rozprawy. Mają one różnorodny charakter oraz wartość naukową. Składają się na nie 31 aktów prawnych o różnej randze; 20 encyklopedii, leksykonów i słowników; 267 monografii, komentarzy oraz rozdziałów tychże; 137 artykułów w czasopismach i glosy; 112 orzeczeń; 190 stron internetowych. Pozycje te są właściwie dobrane oraz wykorzystane. Ta ostania aktywność udokumentowano przypisami do tekstu, których łączna liczba wydaje się być wręcz przytłaczająca, przy czym numeracja jest prowadzona w sposób ciągły w całej rozprawie.

V. Wnioski końcowe

Konkludując przytoczone w niniejszej recenzji uwagi, pozwalają one dojść do przekonania, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Aleksandry Polińskiej spełnia wymagania określone w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity Dz. U. z 2016 r., poz. 882 ze zm.) i może być podstawą dalszego postępowania w przewodzie doktorskim.

Natomiast lektura rozprawy skłania do zadania następujących pytań:

1. Jakie jest, a jakie powinno być znaczenie norm społecznych – zwłaszcza moralnych i religijnych – w regulowaniu przez ustawodawcę nagości?
2. W jaki sposób Internet ułatwia dokonanie zamachu na dobro prawne, jakim jest nagość, a z drugiej strony, utrudnia jego ochronę?

Białystok, dnia 24 grudnia 2020 roku.